

6-Дәріс. Қылмыстық процеске қатысу мүмкіндігін болғызбайтын мән-жайлар.

Қарсылық білдіру (Практикалық дәріс)

Түйін сөздер: қылмыстық процеске қатысу, қатысу мүмкіндігін болғызбайтын мән-жайлар, қарсылық білдіру.

Мақсаты: қылмыстық процеске пайда болатын құқықтық қатынастарды, қылмыстық процеске қатысу мүмкіндігін болғызбайтын мән-жайларды, қарсылық білдіру мәселелерін шешу қабілетін қалыптастыру.

Әдістемесі: әлеуметтік жобалар және оқудың өзге аудиториядан тыс әдістері (әлеуметтік жобалар, сайыс, радио және газеттер, фильмдер). Семинар тапсырмаларын орындау жолдарын, әдістерін талқылау.

Жоспар:

Қылмыстық процеске қатысу мүмкіндігін болғызбайтын мән-жайлар.

Қарсылық білдіру және қылмыстық процеске қатысудан шеттету туралы өтінішхаттар мен оған қатысудан босату.

Қарсылық білдіру негіздері мен тәртібі.

Судьяға қарсылық білдіру.

Прокурорға қарсылық білдіру.

Тергеушіге және анықтаушыға қарсылық білдіру.

Куәгерге қарсылық білдіру

Сот отырысының хатшысына және сот приставына қарсылық білдіру. Аудармашыға және маманға қарсылық білдіру.

Сарапшыға қарсылық білдіру. Қорғаушыны, жәбірленушінің (жекеше айыптаушының), азаматтық талапкердің немесе азаматтық жауапкердің өкілін қылмыстық іс бойынша іс жүргізуге қатысудан шеттету.

Процестің объективті және әділ болуының маңызды кепілдіктерінің бірі ретінде заңда қылмыстық процеске қатысуды болдырмайтын жағдайлар жөнінде ереже бекітілгендігін ескеру қажет. Бұл ереже қылмыстық іс бойынша ҚПК-інде бекітілген жағдайлардың болуы (оған қатысушы адамдарды іс жүргізуден шығаруды талап етеді (ҚПК-нің 11-тарауы, 86-94-баптары).

Заң бойынша қылмыстық процеске қатысуды болдырмайтын жағдайлар жөнінде ереже мына адамдарға қолданылады:

1) Қылмыстық іс жүргізу органдарының лауазымды адамдарына (судьяға, прокурорға, тергеушіге, анықтаушыға);

2) Қылмыстық іс жүргізуге қатысушы өзге тұлғаларға (сарапшыға, маманға, аудармашыға, куәгерге, сот отырысының хатшысына, сот приставына);

3) Басқа адамдардың құқықтары мен мүдделерін қорғап іске қатысушыларға (қорғаушыға, сондай-ақ жәбірленушінің, азаматтық талапкердің және азаматтық жауапкердің өкілдеріне).

Судья, прокурор, тергеуші, анықтаушы, қорғаушы, жәбірленушінің (жекеше айыптаушының), азаматтық талапкердің, азаматтық жауапкердің өкілі, куәгер, сот отырысының хатшысы, сот приставы, аудармашы, сарапшы, маман қылмыстық іс бойынша іс жүргізуге өздерінің қатысуын болғызбайтын мән-жайлар бар болған кезде қылмыстық іс бойынша іс жүргізуге қатысудан шет қалуға міндетті не оларға қылмыстық процеске қатысушылардың қарсылық білдіретіні мәлімделуге тиіс. Қылмыстық процесті жүргізетін орган іс бойынша іс жүргізуден шеттету туралы мәлімделген қарсылық білдірулер мен өтінішхаттарды өз құзыретінің шегінде шешуге немесе адамның қылмыстық процеске қатысуын болғызбайтын мән-жайлар анықталған кезде тиісті қаулы шығару арқылы оны өз бастамасы бойынша іс жүргізуге қатысудан шеттетуге құқылы.

Егер процеске өзге де қатысушыларға қатысты қарсылық білдірулерді шешуге уәкілетті адамға қарсылық білдірумен бір мезгілде процеске басқа да қатысушыларға

қарсылық білдіру мәлімделсе, онда бірінші кезекте осы уәкілетті адамға қарсылық білдіру туралы мәселе шешіледі. Егер қылмыстық сот ісін жүргізуге бір мезгілде бірнеше адамның қатысуы олардың туыстық қатынастарына немесе басқа да жеке тәуелділік қатынастарына байланысты бола алмайтын жағдайда, процеске қатысушы жағдайына басқалардан кейінірек ие болған адамдар қылмыстық процестен шет қалуға тиіс. Егер туыстық немесе басқа да жеке тәуелділік қатынастармен байланысты адамдар соттың құрамында болса, төрағалық етуші таңдаған адам қылмыстық іс бойынша іс жүргізуден шеттетілуге жатады. Қылмыстық процеске қатысуын кодексте көзделген қандай да бір мән-жайлар жоққа шығармайтын сот отырысының хатшысын, сот приставын, аудармашыны, маманды, сарапшыны олардың өтінуі бойынша өздерінің процестік функцияларын орындауына кедергі келтіретін дәлелді себептерінің болуына орай мұндай қатысудан қылмыстық процесті жүргізетін орган босатуы мүмкін.

ҚПК-нің 87-89-баптарында судьяның, прокурордың, тергеушінің және анықтаушының іс жүргізуге қатысуын болдырмайтын жағдайлар көзделген. Бұл баптарға сәйкес, олардың әрқайсысы мынадай жағдайларда қылмыстық процеске қатыса алмайды:

- Заңға сәйкес қылмыстық іс соттылығына жатқызылған судья болып табылмаса;

- Осы қылмыстық іс бойынша тергеу судьясы ретінде қатысқан болса, тергеу судьясының қаулыларына шағымдарды, наразылықтарды қараған болса;

- Осы іс бойынша жәбірленуші, азаматтық талапкер, азаматтық жауапкер болып табылса, куә ретінде шақырылса не шақырылуы мүмкін болса;

- Осы қылмыстық іс бойынша іс жүргізуге сарапшы, маман, аудармашы, куәгер, сот отырысының хатшысы, анықтаушы, тергеуші, прокурор, қорғаушы, күдіктінің, айыпталушының заңды өкілі, жәбірленушінің, азаматтық талапкердің немесе азаматтық жауапкердің өкілі ретінде қатысса;

- Жәбірленушінің, азаматтық талапкердің, азаматтық жауапкердің немесе олардың өкілдерінің туысы, күдіктінің, айыпталушының немесе оның заңды өкілінің туысы, прокурордың, қорғаушының, тергеушінің немесе анықтаушының туысы не процеске қатысушылардың қайсыбіреуінің жекжаты болса;

- Егер судья осы іске жеке, тікелей немесе жанама түрде мүдделі деп санауға негіз болатын өзге де мән-жайлар болса, істі қарауға қатыса алмайды.

Қылмыстық істі бірінші сатыдағы сотта қарауға қатысқан судья бұл істі апелляциялық және кассациялық сатылардағы сотта қарауға қатыса алмайды, сол сияқты өзінің қатысуымен шығарылған үкімнің немесе істі тоқтату туралы қаулының күші жойылған жағдайда, істі бірінші сатыдағы сотта жаңадан қарауға қатыса алмайды.

Істі апелляциялық сатыдағы сотта қарауға қатысқан судья өзінің қатысуымен қабылданған апелляциялық үкімнің, қаулының күші жойылғаннан кейін осы істі бірінші және апелляциялық сатыларда қарауға, сондай-ақ істі кассациялық сатыда қарау кезінде қатыса алмайды.

Істі кассациялық сатыдағы сотта қарауға қатысқан судья өзінің қатысуымен қабылданған қаулының күші жойылғаннан кейін бұл істі бірінші, апелляциялық және кассациялық сатылардағы сотта қарауға қатыса алмайды.

Істі алдыңғы сот сатыларында қарауға қатысқан судья сол істі кассациялық сатыда қарауға қатыса алмайды. Істі бірінші, апелляциялық және кассациялық сатыларда қарауға қатысқан судья осы істі жаңадан ашылған мән-жайлар бойынша қарауға қатыса алмайды.

Қарсылық білдіру қылмыстық процестің кез келген сатысында судьяның іске қатысуын болғызбайтын мән-жайлар туралы белгілі болғанда мәлімделуге тиіс.

Судьяға қарсылық білдіру, сондай-ақ қарсылық білдірілуге жататын сот талқылауына қатысушылар туралы мәселені сот кеңесу бөлмесінде қаулы шығару арқылы шешеді.

Судьяға мәлімделген қарсылық білдіруді қалған судьялар қарсылық білдірілген судьяның қатысуынсыз шешеді, ол судьялар кеңесу бөлмесіне кеткенге дейін өзіне мәлімделген қарсылық білдіру жөнінде өзінің түсініктемесін көпшілік алдында айтуға құқылы. Бірнеше судьяға немесе соттың бүкіл құрамына мәлімделген қарсылық білдіруді сот толық құрамда көпшілік дауыспен шешеді. Дауыстар тең болған кезде судьяға қарсылық білдірілген болып саналады.

Өзге тұлғалардың іс жүргізуге қатысуларын болдырмайтын жағдайлар ҚПК-нің 90-94-баптарында бекітілген. Жоғарыда айтылған судьяның, прокурордың, тергеушінің, анықтаушының іске қатысуларын болғызбайтын жағдайлармен қатар ҚПК-інде куәгердің, сарапшының, маманның, аудармашының, сот отырысы хатшысының, сот приставының іске қатысуларын болдырмайтын қосымша жағдайлар көрсетілген. Мысалы, қылмыстық процесті жүргізетін органға жеке өзі немесе қызметі бойынша тәуелді болса, куәгер сотқа дейінгі тергеп-тексеруге қатыса алмайды. Сонымен қатар құқық қорғау органдарының, соттардың қызметкерлері, арнаулы заң оқу орындарының білім алушылары, пробацациялық бақылаудағы сотталғандар және басқа қылмыстық істер бойынша қылмыстық жауаптылыққа тартылатын адамдар куәгер ретінде қатыса алмайды.

Сот отырысының хатшысының, сот приставының, аудармашының, маманның және сарапшының құзыретті еместігі анықталса, олар қылмыстық іс бойынша іс жүргізуге қатыса алмайды.

Сарапшыға қатысты, егер ол анықтаушыға, тергеушіге, прокурорға, судьяға, күдіктіге, айыпталушыға, олардың қорғаушыларына, заңды өкілдеріне, жәбірленушіге, азаматтық талапкерге, азаматтық жауапкерге немесе олардың өкілдеріне қызметтік немесе өзге де тәуелді жағдайда болған болса немесе болып отырса; егер ол нәтижелері қылмыстық қудалауды бастау үшін негіз болған ревизия немесе басқа да тексеру әрекеттерін жүргізген болса; егер ол іске, ҚПК-нің [222-бабына](#) сәйкес сот медицинасы саласындағы дәрігер-маманның адамның мәйітін қарап-тексеруге қатысу жағдайларын қоспағанда, маман ретінде қатысса, қылмыстық іс бойынша іс жүргізуге қатыса алмайды. Тірі адамға, сондай-ақ мәйітке сараптама жүргізуге сараптама тағайындалғанға дейін тиісті адамға медициналық көмек көрсеткен дәрігер сарапшы ретінде қатыса алмайды.

Ақпараттық ресурстар

Ұсынылатын нормативтік құқықтық актілер:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы: Республикалық референдумда 1995 жылы 30-тамызда қабылданды // <https://online.zakon.kz/>
2. “Қазақстан Республикасындағы сот жүйесі және судьялардың мәртебесі туралы 25.12.00 ж. ҚР конституциялық заңы // <https://online.zakon.kz/>
3. “Қазақстан Республикасының Прокуратурасы туралы 30.06.2017 ж. заңы // <http://adilet.zan.kz>
4. “Адвокаттық қызмет туралы Қазақстан Республикасының 5.07.2018 ж. Заңы // <http://adilet.zan.kz>
5. Қазақстан Республикасының қылмыстық процестік кодексі 04.07.2014 // <http://adilet.zan.kz>
6. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2009 жылғы 28 желтоқсандағы N 7 Нормативтік қаулысы «Қылмыстық және қылмыстық процестік заңнаманың адамның жеке бас бостандығын сақтау және қадір-қасиетіне қол сұқпау, қинауға, зорлық-зомбылыққа, басқа да қатыгез немесе адамның ар-намысын қорлайтын әрекеттер мен жазалау түрлеріне қарсы мәселелер жөніндегі нормаларын қолдану туралы» // <http://adilet.zan.kz>

7. Қазақстан Республикасының Заңы 2019 жылғы 27 желтоқсандағы № 292-VI ҚРЗ. «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне қылмыстық, қылмыстық-процестік заңнаманы жетілдіру және жеке адам құқықтарының қорғалуын күшейту мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» // <http://adilet.zan.kz>
8. «Қазақстан республикасындағы конституциялық заңдылықтың жай-күйі туралы» қазақстан республикасы конституциялық кеңесінің 2019 жылғы 5 маусымдағы жолдауы // <http://ksrk.gov.kz/kk>

Негізгі:

1. Когамов М.Ч. Комментарий к УПК РК. – Алматы: «Жеті Жарғы, 2015. – 352 с.
2. Ерешев Е.Е. Қылмыстық іс жүргізу. (Жалпы бөлім): Оқулық. – Алматы: «Өлке баспасы». 2006. – 216 б.
3. Уголовно-процессуальное право Республики Казахстан. Часть Общая. Книга 1. / Под общ. ред. д.ю.н., проф. Берсугуровой Л.Ш., д.ю.н., проф. Жансараяевой Р.Е. – Алматы: Қазақ университеті, 2014. – 275 с.
4. Уголовно-процессуальное право Республики Казахстан. Часть общая: Академический курс / Под ред. д.ю.н., проф. Б.Х.Толеубековой. Книга первая. – Алматы: ТОО Изд.компания «NAS», 2004. – 416 с.
5. Уголовный процесс: учебник / А.В.Смирнов, К.Б.Калиновский; под общ. ред. А.В.Смирнова. 8-е изд., перераб. М.: Норма: ИНФРА-М, 2020. - 784 с.

Қосымша:

1. Ампенев С.С. Обстоятельства, исключающие участие в уголовном судопроизводстве. Диссертация на соискание ученой степени к.ю.н. – Тюмень, 2011. – 190 с. // <https://www.dissercat.com/>
2. Канафин Д.К. Примерные образцы уголовно-процессуальных документов адвоката // <http://www.agka.kz/>